

Wykorzystanie metody narracyjnej w analizie obiektów uzdrowiskowych

dr hab. inż. arch.

ANNA MARIA WIERZBICKA, PROF. UCZELNI

Politechnika Warszawska

ORCID: 0000-0003-4548-6844

mgr inż. arch.

MARTA NAWROCKA

Politechnika Warszawska

ORCID: 0009-0004-7713-3108

Dążąca do harmonii i równowagi natura od zawsze stanowiła inspirację i nieodścigniony wzór w życiu ludzi, a jej zdolność do samoregeneracji budziła w nich chęć zawierzenia własnych trosk temu nieskończonemu cyklowi. Mistyczność wody i jej siła dawała nadzieję, że uśmierzy ona ból i uleczy choroby, nie tylko poprzez działanie boskie, ale i przez zawarte w niej właściwości. Późniejsze badania i rozwój lecznictwa stopniowo potwierdzały te przypuszczenia, działanie wody nabierało w świadomości kuracjuszy sily, popartej naukowo, a ciągle rozwój w dziedzinie balneologii ukazywał nowe metody leczenia za jej pomocą. Wizyty w uzdrowiskach były nierozdzielnie kojarzone z wodą. Jest to widoczne w tak chętnie używanym początkowo przez polską szlachtę, a później w egalitarnym społeczeństwie pozostałych jego członków określeniu „jeżdżenie do wód”.

Woda w kontekście kulturowym

Woda jako element fundamentalny jest obecna we wszystkich kulturach, pełniąc funkcję pramaterii [1]. Jej obecność w strukturze świata jest niezaprzeczalna, co podkreśla jej znaczenie nie tylko w kontekście użytkowym, ale przede wszystkim symbolicznym, odzwierciedlającym dychotomię życia i śmierci, co jest widoczne w różnych religiach [2]. Woda może być analizowana zarówno pod kątem strukturalnym, jak i semantycznym.

Witruwiusz w ósmej księdze swojego dzieła *O architekturze* podkreśla znaczenie wody, odnosząc się do myśli Talesa z Miletu, który uważał wodę za początek wszystkiego, oraz opisuje rytuały egipskie, podkreślając jej świętość [3]. Eliade opisuje wodę jako symbol kosmologiczny, podkreślając jej rolę w mitycznym początku, odrodzeniu, a także w kontekście śmierci. Rytualne znaczenie wody jest podkreślane przez różne praktyki oczyszczające w wielu religiach, w tym islamie, hinduizmie, buddyzmie i judaizmie [4]. Woda, będąc źródłem życia, jest jednocześnie przyczyną zmartwychwstania i śmierci, co podkreśla jej złożoną naturę i znaczenie [5]. W publikacji dotyczącej roli wody [6] w obiektach znaczeniowych Wierzbicka i Pabich opisują ten żywioł jako pierwotny element natury, odgrywający kluczową rolę w funkcjonowaniu świata, pełniąc funkcje zarówno utylitarne, jak i głęboko symboliczne. Jej uniwersalność i wszechstronność czynią ją niezwykle istotnym elementem w różnych kontekstach, odnosząc się zarówno do życia, jak i śmierci.

Narracja w architekturze obiektów uzdrowiskowych

Architektura uzdrowiskowa jest owocem podejścia pragmatycznego, naukowego, skupiającego się na kondycji człowieka w kontekście fizycznym, polegającego na wodzie jako substancji o leczniczych właściwościach.

Artykuł prezentuje wykorzystanie metody narracyjnej w badaniu obiektów architektury uzdrowiskowej polegającej na analizie kontekstu kulturowego i historycznego dwóch pijalni wód mineralnych. Omawia rolę kulturową wody, tłumacząc źródła ogromnego potencjału symbolicznego tej materii.

Jednak to źródło poprzedził budynek, to intuicja w wykorzystaniu wody w celach leczniczych poprzedziła badania. Anna Maria Wierzbicka pisze o budynkach jako sposobach opowieści o zdarzeniu, na przykład muzeach jako opowieściach o historii cywilizacji [7]. W takim rozumieniu architektura uzdrowiskowa stanowi opowieść o zawarzeniu przez człowieka wodzie swojego zdrowia w sposób fizyczny i metafizyczny. W odczytaniu tej opowieści służy opisana przez Wierzbicką metoda narracyjna, która zakłada analizę kontekstu kulturowego i historycznego obiektu. Autorka szeroko analizuje pod tym kątem obiekty sakralne oraz miejsca pamięci. Pisze, że w przestrzeni duchowej człowiek może doświadczyć sacrum poprzez symbol. Obiekty uzdrowiskowe nie należą do tej kategorii architektury, w ich narracji nie są wykorzystywane elementy kultu religijnego. Wykorzystywany jest jednak element wierzeń – woda. Obecność tej materii o ogromnym potencjale symbolicznym pozwala na włączenie pewnych budynków uzdrowiskowych do grupy architektury semantycznej, a więc architektury znaczeń.

Metodyka badawcza

Metodyka badań nad architekturą semantyczną za pomocą metody narracyjnej zapoczątkowana przez Wierzbicką w pracy *Architektura jako znacząca narracja* [7] jest niezwykle wartościowym narzędziem

zarówno dla badaczy, jak i praktyków zajmujących się dziedzictwem architektonicznym. Analiza narracji w architekturze pozwala na wszechstronne zrozumienie historii, kultury i funkcji budynków, a także na wydobycie ukrytych znaczeń i symboli istotnych dla ludzkiego doświadczenia. W badaniach narracyjnych Wierzbickiej analizowane są następujące cechy, zwane „arbitralnymi”: czas, miejsce, narrator – autor opowieści, historia i cel narracyjny. Najważniejsze jest, aby zrozumieć twórczość poprzez wszystkie elementy, które wptywają na proces twórczy i pojęciowe decyzje.

Prace naukowe, takie jak te autorstwa Wierzbickiej i Arno [8], które wykorzystują metodę narracyjną do analizy transformacji budynków sakralnych na cele świeckie, pozwalają na dogłębne zrozumienie tych zmian i kontekstu, w jakim się one dokonują. Podobnie badania Nigela Waltera nad konserwacją zabytków, podkreślające znaczenie traktowania historycznych budynków jako ciągłych narracji, pozwalają na lepsze zrozumienie ewolucji tych obiektów w czasie [9]. Kolejną ważną badaczką, która wykorzystuje metodykę narracyjną w analizie architektury, jest Sophie Psarry [10]. Jej prace koncentrują się na sztuce myślenia i kreatywności w procesie projektowania architektonicznego, a także na organizacji przestrzeni architektonicznej i sposobach, w jakie doświadczamy

jej poprzez nasze poruszanie się i korzystanie z niej. Analizy Psarry skupiają się na interakcjach między różnymi wymiarami projektowania architektonicznego i życiem budynków, a także na relacji architektury z kulturowym środowiskiem ludzkim.

W obliczu globalizacji i dynamicznych zmian społeczno-ekonomicznych podejście narracyjne do analizy uzdrowskiego wykorzystania dziedzictwa architektonicznego nabiera coraz większego znaczenia. Pozwala ono na głębsze zrozumienie kontekstu kulturowego i historycznych poszczególnych budynków, jednocześnie umożliwiając dostosowanie się do zmieniających się realiów i potrzeb społeczności. Dzięki tej metodzie zachowujemy spójność i wartość dziedzictwa architektonicznego, zapewniając, że będzie ono inspiracją i lekcją dla przyszłych pokoleń.

Wykorzystanie metody narracyjnej w analizie obiektów uzdrowskich

W niniejszej pracy wykorzystano metodę narracyjną w analizie pijalni wód w Szczawnicy projektu Józefa Szalaya, budynku w stylu tyrolskim wzniesionego w 1863 roku, oraz głównej pijalni w Krynicy-Zdroju projektu Stanisława Spyta i Zbigniewa Mikołajewskiego z 1971 roku, przeszklonego budynku na stalowej konstrukcji. Wybór tych dwóch obiektów, których budowę dzieli nieco ponad 100

lat, jest nieprzypadkowy, bowiem przedstawiają one dwa zgoła inne spojrzenia na to samo zagadnienie. Pierwszy z nich to zabytkowa willa o architekturze charakterystycznej dla XIX-wiecznych uzdrowskich, jeden z budynków stanowiących obudowę historycznego placu Dietla, o niewielkiej skali i cennych snycerskich zdobieniach – wizytówce miasta od początków funkcjonowania uzdrowska. Bezsprzecznie doceniany przez mieszkańców, kuracjuszy i krytyków. Drugi pod wieloma względami stanowi przeciwieństwo pierwszego. To duża przeszklona hala, która stanęła na miejscu dawnej, zabytkowej pijalni, wzdłuż głównej promenady w mieście. Ilustruje, jak daleko w swej skali i formie odeszły powojenne budynki od niewielkich drewnianych altan okrywających źródła w czasach, gdy uzdrowska zaczynały się kształtować. Jest obiektem, który łatwo, lecz niekoniecznie słusznie się krytykuje, choć nie brakuje mu zwolenników.

Rezultat badań

W wyniku przeprowadzonych badań nad architektonicznymi i społeczno-kulturowymi aspektami pijalni w Szczawnicy i pijalni w Krynicy-Zdroju można stwierdzić, że oba obiekty są wyrazem reakcji na konkretne potrzeby swoich czasów oraz kuracjuszy, co miało istotny wpływ na ich projektowanie i funkcjonalność.

Pijalnia wód mineralnych, Szczawnica arch. J. Szalay	Pijalnia Główna, Krynica-Zdrój arch. S. Spyt i Z. Mikołajewski
Historia	
1863 Szczawnica, uzdrowsko założone przez Józefa Szalaya, w 1847 roku gościła 49 kuracjuszy, a już w roku 1865, a więc dwa lata po budowie pijalni, blisko 3 tysiące.	1971 Krynica-Zdrój, uzdrowsko rozstawione przez twórcę polskiej balneologii, Józefa Dietla, przyjmowała najwięcej kuracjuszy. Wzrost liczby kuracjuszy z 6 tysięcy około 1900 roku do 50 tysięcy w 1970.
Miejsce	
Zbudowana na miejscu niewielkiego klasycystycznego pawilonu zdrojowego jako jeden z pierwszych budynków formujących plac Dietla. Otoczona obiektami o podobnej skali i stylu architektonicznym, np. willa Holenderka (1853), willa Pod Bogurodzicą (1853) – styl alpejsko-tyrolski.	Zbudowana na miejscu dawnej drewnianej pijalni, przy głównej promenadzie miasta. Sąsiaduje najbliższe z obiektami o podobnej lub mniejszej skali i w różnych stylach architektonicznych, np. Łazienkami (1863, neorenesans), Starym (1889, neorenesans) i Nowym Domem Zdrojowym (1939). Dalej otoczona głównie willami drewnianymi, np. willa Pod Zieloną Górą (1852), Pensjonat Wista (ok. 1880).
Czas	
W ówczesnych latach pobyt w uzdrowskich należał do rozrywk przed wszystkim najzamożniejszych warstw społecznych. Powstała w modnym wówczas stylu uzdrowskim, który czerpał ze stylu tyrolskiego i budownictwa regionalnego.	Wybudowana po powojennym upaństwowieniu uzdrowskich i wprowadzeniu powszechnego prawa do wyjazdów sanatoryjnych. Powstała w powszechnym wówczas stylu modernistycznym.
Twórca	
Józef Szalay, z wykształcenia prawnik, piastujący przez wiele lat stanowisko urzędnika carskiego, nabył wieś Szczawnica i przylegające do niej włości w 1839 roku. Projektował i wznosił pierwsze budynki zdrojowe, między innymi willę wokół dzisiejszego placu Dietla, centrum historycznym uzdrowska.	Zbigniew Mikołajewski, Stanisław Spyt, architekci okresu socrealizmu, którzy zaprojektowali wspólnie także domy wypoczynkowe – wielokogabarytowe budynki dla dużej liczby użytkowników, m.in. Hotel Wyspiański (Kraków 1964).
Cel	
Zastąpienie istniejącej altany większym obiektem całorocznym w odpowiedzi na rosnącą liczbę użytkowników. Obiekt spełniający funkcję pijalni wód mineralnych.	Odpowiedź na gwałtownie rosnącą liczbę użytkowników. Obiekt spełniający szereg funkcji – pijalnia wód, hala spacerowa z ogrodem zimowym, sala koncertowa. Szklane ściany budynku zaprojektowane jako otwieralne, aby latem łączyć wnętrze z zewnątrz. Nazywana była „otwartym salonem uzdrowska”.

Il. 1. Szczawnica 2022. Pijalnia Wód Mineralnych oraz Willa Holenderka, arch. Józef Szalay (1863); źródło: fot. Marta Nawrocka

Il. 2. Krynica-Zdrój 2022. Pijalnia Wód Mineralnych, arch. S. Spyt i Z. Mikołajewski (1971), fot. MichałPL; źródło: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>

Pijalnia w Szczawnicy, utrzymana w stylu alpejsko-tyrolskim, harmonizuje z naturalnym krajobrazem regionu, co podkreśla jej rolę jako elementu integralnego uzdrowiskowego pejzażu. Jej projekt, bazujący na lokalnych tradycjach budowlanych, odzwierciedla próbę zachowania kulturowej ciągłości oraz adaptacji do potrzeb kuracjuszy szukających wypoczynku w otoczeniu natury. Z kolei pijalnia w Krynicy-Zdroju reprezentuje odmienne podejście, związane z modernistycznymi trendami architektonicznymi okresu PRL. Stosowanie nowoczesnych materiałów, jak stal i szkło, oraz wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań, takich jak ruchome ściany zewnętrzne, świadczy o dążeniu do stworzenia przestrzeni otwartej, wielofunkcyjnej, która mogłaby sprostać rosnącym oczekiwaniom kuracjuszy oraz odwiedzających. Dodatkowo integracja elementów botanicznych poprzez oranżerię z tropikalnymi roślinami przyczynia się do stworzenia unikatowego mikroklimatu, który jest korzystny dla zdrowia odwiedzających.

Obie pijalnie, mimo że różniące się stylem i podejściem projektowym, są wyrazem tego,

jak architektura może być odpowiedzią na specyficzne potrzeby użytkowników oraz jak może kształtować doświadczenie kuracyjne. Ich analiza pokazuje, że odpowiednie zaprojektowanie przestrzeni publicznych, takich jak pijalnie, może istotnie przyczynić się do poprawy jakości życia użytkowników oraz wzbogacenia kulturowego i społecznego kontekstu miejscowości uzdrowiskowych.

Wnioski te podkreślają znaczenie interdyscyplinarnych badań w dziedzinie architektury, które uwzględniają zarówno aspekty estetyczne, jak i funkcjonalne, a także kontekst kulturowy i społeczny, w którym dany obiekt funkcjonuje. Dalsze badania mogłyby rozszerzyć zrozumienie tych zależności, przyczyniając się do rozwoju projektowania architektonicznego, które w pełni odpowiada na potrzeby i oczekiwania użytkowników.

Podstawą do napisania niniejszego artykułu była praca magisterska pt. *Identyfikacja walorów miejscowości uzdrowiskowych we współczesnym kontekście* (mgr inż. arch. Marta Nawrocka pod opieką dr inż. arch. Justyny Zduńek-Wielgotaskiej i dr. inż. arch. Pawła Grodzkiego, Politechnika Warszawska 2022).

BIBLIOGRAFIA

- [1] Eliade M. (1993). *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*. Nowy Jork: Harcourt, Brace & World.
- [2] Jung C.G. (1968). *Man and His Symbols*. Nowy Jork: Dell Publishing.
- [3] Vitruvius M.P. (1999). *Ten Books on Architecture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [4] Biedermann H. (2003). *Dictionary of Symbolism: Cultural Icons and the Meanings Behind Them*. Nowy Jork: Facts on File.
- [5] Hani J. (2006). *Sacred Architecture*. Waszyngton: A.B.C. Press.
- [6] Wierzbicka A.M. (2013). *Architektura jako narracja znaczeniowa*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
- [7] Wierzbicka A.M., Pabich M. (2023). Water as the primary symbol of the sacred communication in the area of habitation architecture. *Housing Environment*, 42, Contemporary Housing Architecture in City Space.
- [8] Wierzbicka A.M., Arno M. (2022). Adaptation of places of worship to secular functions with the use of narrative method as a tool to preserve religious heritage. Warszawa: Muzeologia a Kulturne Dedicstvo.
- [9] Walter N. (2000). *Narrative Theory in Conservation: Change and Living Building*. Londyn: Routledge.
- [10] Psarra S. (2009). *Architecture and Narrative: The Formation of Space and Cultural Meaning*, by Routledge.

DOI: 10.5604/01.3001.0054.6235

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA
Nawrocka Marta, Wierzbicka Anna Maria, 2024,
Wykorzystanie metody narracyjnej w analizie
obiektów uzdrowiskowych, „Builder” 07 (324).
DOI: 10.5604/01.3001.0054.6235

STRESZCZENIE:

Artykuł prezentuje wykorzystanie metody narracyjnej w badaniu obiektów architektury uzdrowiskowej polegającej na analizie kontekstu kulturowego i historycznego dwóch pijalni wód mineralnych. Omawia rolę kulturową wody, tłumacząc źródła ogromnego potencjału symbolicznego tej materii.

SŁOWA KLUCZOWE:

woda w architekturze, uzdrowiska, architektura uzdrowiskowa, metoda narracyjna, narracja w architekturze

ABSTRACT:

USING THE NARRATIVE METHOD IN THE ANALYSIS OF SPA TOWN ARCHITECTURE OBJECTS. The article presents the use of the narrative method in the study of spa town architecture objects involving the analysis of the cultural and historical context of two mineral water pump pavilions. It discusses the cultural role of water, explaining the sources of the immense symbolic potential of this matter.

KEYWORDS:

water in architecture, spas, spa architecture, narrative method, narrative in architecture